

Małgorzata Myśliwiec

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wpływ czynników gospodarczych na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii*

SŁOWA KLUCZOWE: Hiszpania, kryzys gospodarczy, system polityczny

KEYWORDS: Spain, the economic crisis, the political system

Jednymi z najważniejszych czynników wpływających na działanie systemów politycznych są problemy gospodarcze. W warunkach demokracji przedstawicielskiej sytuacja ekonomiczna państwa jest bowiem jednym z najistotniejszych czynników warunkujących stabilność i trwałość systemu politycznego. Im lepsza sytuacja gospodarcza państwa, warunkująca zadowolenie obywateli ze sposobu podejmowania i jakości decyzji politycznych, tym większa stabilność funkcjonowania i możliwość przetrwania określonego porządku i jego instytucji. Natomiast w sytuacji kryzysu gospodarczego stabilność i trwałość systemu politycznego jest zwykle poważnie zagrożona.

Przedstawione powyżej założenie badawcze znajduje potwierdzenie w przebiegu wielu procesów, które można zaobserwować we współczesnej Hiszpanii. Światowy kryzys gospodarczy, za którego rozpoczęcie przyjmuje się symboliczną datę 15 września 2008 r., związaną z upadkiem amerykańskiego banku Lehman Brothers, przyniósł niespotykane dotąd skutki. Reperkusje owych wydarzeń w szczególności dotknęły państwa Europy Południowej, w tym także Hiszpanię. Pogarszająca się w szybkim tempie kondycja gospodarcza państwa, a także sytuacja ekonomiczna pojedynczych obywateli i ich rodzin, spowodowała drastyczny spadek zaufania do podmiotów tworzących system polityczny. Zjawisko to doprowadziło do licznych zmian, takich jak np. zmiana układu sił politycznych w Kortezach Generalnych i parlamentach regionalnych, alternacja władzy wykonawczej na szczeblu państwowym, regionalnym i samorządowym, abdykacja urzędującej dotychczas głowy państwa i objęcia tej funkcji przez księcia Filipa Burbona, kolejne nasilenie się tendencji odśrodkowych, a także

* Niniejszy artykuł stanowi część projektu badawczego realizowanego w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki nr 2013/09/B/HS5/00021 pt. „Wpływ kryzysu gospodarczego na działanie systemu politycznego. Analiza przypadku Grecji, Hiszpanii i Włoch”.

dekompozycja hiszpańskiej sceny partyjnej. Po upływie siedmiu lat od rozpoczęcia światowego kryzysu gospodarczego w Hiszpanii coraz głośniej mówi się także o konieczności zmiany konstytucji z 1978 r. i o ustaleniu nowych zasad działania systemu politycznego. Należy jednak wyraźnie zaznaczyć, że na kształt współczesnego systemu politycznego, a także na kondycję poszczególnych jego elementów, wpłynęły nie tylko wydarzenia po 2008 r., ale także problemy gospodarcze państwa występujące na przestrzeni ostatnich kilku wieków.

Zasadniczym celem niniejszego opracowania będzie zatem próba wskazania, w jakim stopniu czynniki gospodarcze wpływały i nadal wpływają na funkcjonowanie hiszpańskiego systemu politycznego.

Najważniejsze czynniki ekonomiczne kształtujące współczesny system polityczny

Źródeł późniejszych problemów z dynamicznym rozwojem gospodarczym i cywilizacyjnym państwa hiszpańskiego można doszukiwać się już w wieku XVI. Pomimo tego, że państwo to zaczynało wkraczać wówczas w okres prosperity związanej z pokonaniem Maurów i odkryciem drogi morskiej do Ameryki, jedna z ówczesnych decyzji politycznych zaważyła na dalszych losach Hiszpanii. Podjął ją u progu drugiej połowy XVI w. Filip II i dotyczyła ustanowienia stałej stolicy. Do tego momentu władca wraz z dworem takiej siedziby nie miał i w celu rozwiązywania problemów politycznych podróżował po całym państwie. Zatrzymywał się wówczas w najokazalszych pałacach należących do notabli rezydujących w miejscach będących celami królewskich podróży. Zmęczony takim stanem rzeczy cesarz Karol V przekonał swego syna Filipa II do ustanowienia siedziby władz królewskich, do której przybywaliby poddani w celu przedstawienia władcy swoich problemów.

Kierując się ówczesną logiką, stolice lokowało się w miejscach zapewniających im dostęp do wód żeglownych, a zatem albo nad morzem lub oceanem, albo przynajmniej nad umożliwiającą żeglugę śródlądową rzeką. Wyraźnie widać to w przykładach takich stolic, jak Londyn, Paryż, Rzym, Sztokholm, Wiedeń czy Budapeszt. Przyjmuje się zatem, że wybór Filipa II powinien był również paść na dobrze rozwinięte miasto, mające dostęp do żeglownej wody. Biorąc pod uwagę ówczesne realia hiszpańskie, można było wybrać jedno z trzech miast: Barcelonę, Sewillę lub Lizbonę. Każde z nich zapewniało bowiem możliwość transportu morskiego, a ponadto było dobrze rozwiniętym ośrodkiem gwarantującym dynamiczną wymianę idei. Szybko okazało się jednak, że osobiste cechy władcy nie pozwoliły na tak racjonalny wybór. Filip II chciał bowiem mieć pozycję absolutnie wyjątkową w stolicy, a nie być jedynie *primus inter pares* pośród osiadłych w danym mieście przedstawicieli najznamienitszych i najbogatszych rodów.

Dlatego też szybko odrzucono propozycję ustanowienia stolicy w Barcelonie, ponieważ w Katalonii monarcha miał znacznie mniejsze wpływy polityczne niż w finansującej w znacznej mierze jego polityczne zamierzenia Kastylii. Podobny problem dotyczył Lizbony. W momencie podejmowania decyzji o ustanowieniu stałej stolicy Filip II nie był jeszcze królem Portugalii. Został nim proklamowany dopiero w 1581 r., czyli 20 lat później. Najbardziej logiczny i korzystny dla państwa wydawał się zatem wybór Sewilli. Miasto to liczyło wówczas 140 000 mieszkańców, co oznaczało, że pod względem liczby ludności było czwartym miastem Europy, po Londynie, Paryżu i Neapolu. Mogły do niego swobodnie docierać statki z ładunkami przygotowanymi zarówno w zamorskich posiadłościach, jak i w innych państwach starego kontynentu. Dzięki swojemu położeniu i charakterowi Sewilla stanowiła także wymarzone miejsce wymiany idei, co nigdy nie było obojętne dla rozwoju nie tylko stolic, ale i całych państw.

Wiedziony osobistą ambicją Filip II zdecydował jednak o lokacji hiszpańskiej stolicy w miejscu zupełnie zaskakującym. Madrytu nie wyróżniała bowiem żadna z pożądanych dla siedziby władz państwa cech. Po pierwsze w połowie XVI w. nie było to doskonale rozwinięte miasto. Nie miało także dostępu do wody żeglownej, co analogicznie utrudniało przedostanie się do niego. Wręcz przeciwnie: do położonego 655 m n.p.m. miasta – niemal najwyżej położonej stolicy w Europie¹ – dostęp był bardzo utrudniony. Kiepska infrastruktura dróg czyniła podróż do Madrytu bardzo trudną i niebezpieczną. Warto także zauważyć, że katolicki monarcha rządzący państwem, w którym religia odgrywała rolę fundamentalną, wybrał na stolicę trzecie co do wielkości miasto ówczesnej Kastylii, niebędące jednak siedzibą żadnego biskupa².

Pomimo wszystkich przedstawionych powyżej braków dwór królewski osiadł w Madrycie w 1561 r. Stał się tym samym trudno dostępną stolicą państwa, a w zasadzie wyłącznie siedzibą monarchy i jego dworu w czasie, gdy Hiszpania wkraczała w epokę budowy imperium, zdobywając coraz to nowe posiadłości zamorskie. W rezultacie stał się miejscem, do którego nie docierały nowe nurty ekonomiczne i intelektualne, nowe idee ani innowacje. Omijali go także skutecznie przedstawiciele ówczesnych elit, z ambicjami dokonywania wielkich rzeczy. Próżno było zatem szukać w Madrycie posiadłości kupców bogacących się na handlu zamorskim, wybitnych uczonych czy inżynierów. Oznaczało to jednocześnie znacznie szybszy i bardziej dynamiczny rozwój ośrodków miejskich na peryferiach państwa, położonych w regionach z dostępem do mórz lub Oceanu Atlantyckiego, niż stolicy³.

¹ Madryt jest drugą najwyżej położoną stolicą Europy, po Andorra la Vella (1123 m n.p.m).

² C. Mollinas, *Que hacer con España. Del capitalismo castizo a la refundación de un país*, Barcelona 2013, s. 132-137.

³ *Ibidem*, s. 135.

Madryt wyprzedzał resztę Hiszpanii tylko pod jednym względem: w zakresie rozwoju kultury. W otoczeniu dworu królewskiego bardzo chętnie przebywali bowiem muzycy, malarze i pisarze. Szczególną aktywnością odznaczyli się np. twórcy dzieł literackich, tworzonych na potrzeby ówczesnego teatru. Szacuje się, że w okresie tzw. *Siglo de Oro* powstało w Madrycie około 2000 sztuk teatralnych, co znacznie przewyższa osiągnięcia ówczesnego teatru angielskiego Szekspira i Marlowe'a, którzy pozostawili po sobie około 100 dzieł⁴.

Madryt odwiedzali tylko ci, którzy musieli załatwić coś na dworze królewskim. Elity intelektualne i ekonomiczne państwa pozostawały jednak na peryferiach państwa i nie były stopniowo włączane w proces rządzenia. Rola ta przypadła zbliżonym do dworu elitom kastylijskim i andaluzyjskim, które czerpały coraz większe korzyści nie z tytułu wytwarzanych dóbr czy świadczonych usług, ale z tytułu możliwości uzyskiwania kolejnych przywilejów związanych z wpływami na królewskim dworze. Elity te zyskiwały zatem coraz większy wpływ na politykę państwa w czasach, gdy rywalizacja najpotężniejszych ekonomicznie i politycznie państw europejskich, tworzących stopniowo imperia zamorskie, zaczęła skłaniać poszczególnych władców do coraz ściślejszej centralizacji państw⁵.

Proces centralizacji państw europejskich w XIX w. w znacznym stopniu wpłynął na działanie współczesnych systemów politycznych. Czynnikiem wzmacniającym lub osłabiającym go w poszczególnych przypadkach stała się bowiem skonstruowana w XIX stuleciu koncepcja nacjonalizmu. Szczególne znaczenie miała przy tym jedna z dwóch jej odmian: koncepcja nacjonalizmu kulturowego. Zakładała ona wyższość więzi emocjonalnych nad instytucjonalnymi. Zgodnie z jej założeniami jednostka była jedynie częścią zhierarchizowanej całości, którą stanowił naród i która w stosunku do jednostki była bytem pierwotnym. Romantycy twierdzili, że podstawą przynależności jednostki do narodu jest specyficzny typ więzi emocjonalnej, opartej na takich elementach, jak wspólna tradycja, historia czy język. Zwolennicy tej koncepcji uważali, że jedność społeczności nie wynika z dzielenia tego samego prawa, lecz tej samej kultury⁶. Przyjęcie takiego stanowiska kwestionowało w sposób oczywisty słuszność istnienia w dotychczasowym kształcie wielu państw europejskich, skupiających w swoich granicach wiele różniących się kulturowo i etnicznie narodów. Sytuacja komplikowała się szczególnie wtedy, gdy obserwowano zbyt duże różnice w poziomie zamożności

⁴ *Ibidem*, s. 136.

⁵ Szerzej na temat procesu centralizacji państw europejskich zob. M. Myśliwiec, *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*, Katowice 2014.

⁶ Szerzej na temat koncepcji nacjonalizmu politycznego i kulturowego zob. M. Myśliwiec, *Wolność wyboru i prawo samostanowienia a interes państwa wielonarodowego*, [w:] *Wolność w epoce poszukiwań*, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Toruń 2007, s. 392-394.

i rozwoju pomiędzy owymi regionami⁷. Wiele z nich stało zatem przed koniecznością nowego zdefiniowania relacji pomiędzy politycznym centrum i specyficznymi regionami peryferyjnymi.

Przedstawione powyżej zjawiska przyczyniły się do powstania i utrwalenia w niektórych państwach europejskich istotnego podziału socjopolitycznego, jakim niewątpliwie jest podział kulturowo-etniczny⁸. Analiza historycznej ewolucji zasięgu terytorialnego dawnych mocarstw umożliwiła wyróżnienie poziomu empirycznego owych podziałów. Pozwalała bowiem na wyraźne pokazanie, jakie ziemie, w jakim okresie i w jaki sposób zostały do danego państwa przyłączone. To, że często były to terytoria szczytujące się własną tradycją polityczną i charakterystyczną kulturą lub religią, powodowało, że jego mieszkańców z łatwością można było wyróżnić jako odrębną grupę społeczną, funkcjonującą w ramach społeczeństwa całego państwa. Taki stan rzeczy nie musiał jednak prowadzić nieuchronnie do pojawienia się konfliktów. Ryzyko minimalizowały w takim przypadku sukcesy polityczne i ekonomiczne nowej, wspólnej dla wszystkich ojczyzny. Często wpływały one bowiem na znaczące polepszenie sytuacji życiowej mieszkańców regionów cechujących się pewnymi odrębnościami. Połączenie owych sukcesów z polityką państwa, opartą na założeniach nacjonalizmu politycznego, oraz przywiązanie do centralistycznej tradycji monarchii europejskich niejednokrotnie ułatwiało budowanie poczucia jedności wśród wszystkich obywateli.

Inaczej sytuacja przedstawiała się jednak w obliczu politycznego i ekonomicznego zmierzchu dawnego mocarstwa. Skojarzenie demokracji i liberalizmu z brakiem sukcesów i kryzysem państwa powodowało najczęściej fragmentaryzację społeczeństw, a nie ich zjednoczenie w poczuciu przynależności do tego samego narodu. Kwestie wyraźnych różnic w poziomie rozwoju i zamożności poszczególnych regionów owych państw, a także ich kulturowe odrębności, stały się już w XIX w. poważnym problemem politycznym. Recepcja wartości charakterystycznych dla nacjonalizmu kulturowego stawała się przy tym jeszcze jednym czynnikiem prowadzącym do wykształcenia się kolektywnej tożsamości mieszkańców poszczególnych regionów. Ów „układ wartości, przekonań, postaw, zachowań, a nawet uprzedzeń dominujący w świadomości zbiorowej członków grupy” prowadził do umacniania się poczucia własnej odrębności

⁷ Na temat zależności pomiędzy realiami ekonomicznymi współczesnej Europy Zachodniej a podziałami kulturowo-etnicznymi zob. R. Herbut, *Podziały socjopolityczne i konflikty w Europie*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Warszawa 2006, s. 31-32. Ciekawą koncepcję, dotyczącą nierównomierności rozwoju poszczególnych regionów państwa i pojawienia się zjawiska „wewnętrznego kolonializmu”, prowadzącego do powstania i rozwoju ruchów narodowych i regionalnych opozycyjnych wobec politycznego centrum, zaproponował także Michael Hechter. Zob. M. Hechter, *Internal colonialism: the Celtic fringe in British national development*, Transaction Publishers, New Brunswick–New Jersey 1999.

⁸ R. Herbut, *Podziały socjopolityczne i konflikty w Europie...*, s. 12-32.

lub nawet wyjątkowości wśród członków poszczególnych grup regionalnych⁹. W ten sposób w XIX stuleciu dochodziło do ujawniania się normatywnego analizowanego podziału socjopolitycznego. Kolejne dziesięciolecia i związana z nimi modernizacja państw europejskich nie przyczyniły się przy tym do zupełnej eliminacji jego skutków.

Hiszpania jest przykładem europejskiego państwa, które w XIX w. nie odnosiło już sukcesów politycznych, gospodarczych i cywilizacyjnych. Ich brak w znacznym stopniu uniemożliwił budowanie silnej tożsamości narodowej, która jednoczyłaby wszystkich jej obywateli i gwarantowała możliwość spokojnego rządzenia państwem z perspektywy politycznego centrum.

W życiu gospodarczym Hiszpanii u progu XIX w. zachodziło kilka istotnych zjawisk, które decydowały o ogólnym kształcie kondycji ekonomicznej państwa. Jednym z nich była niewątpliwie struktura dochodów ówczesnych Hiszpanów. Zdecydowana większość społeczeństwa uzyskiwała bowiem dochody z pracy na roli (często wynagradzanej w naturze i w zakwaterowaniu) lub renty rolnej, a nie z tytułu zatrudnienia w przemyśle. Osiągane zaś w ten sposób bardzo niskie dochody przekładały się na bardzo niski poziom życia. Zarobione niewielkie sumy pieniędzy były zazwyczaj przeznaczane na skromne pożywienie i niskiej jakości odzież. To zaś nie dawało szans na rozwinięcie się chłonnego i dynamicznego rynku wewnętrznego. Było to także utrudnione z powodu bardzo słabo rozwiniętej struktury komunikacyjnej na Półwyspie Iberyjskim, a także dość niskiego poziomu produkcji rolnej i przemysłowej w owym czasie. Jeszcze innym czynnikiem, który doprowadził skarb państwa na skraj bankructwa, była utrata wpływów w Ameryce kontynentalnej, co spowodowało drastyczny spadek dochodów i dostaw metali szlachetnych. W takiej sytuacji, w której skarb państwa nie był w stanie zapewnić potrzebnych środków finansowych, Hiszpania musiała zaciągnąć liczne kredyty zagraniczne¹⁰.

Na początku dekady lat 30. XIX w. rządzący Hiszpanią stanęli zatem wobec konieczności rozwiązania trzech najważniejszych problemów, skutecznie hamujących rozwój gospodarczy państwa. Były nimi: zadłużenie zewnętrzne oraz wewnętrzne, a także problem niewydolności systemu administracyjnego państwa. Owe trzy kwestie stanowiły jednak system naczyń powiązanych i niemożliwe wydawało się rozwiązanie któregośkolwiek z nich bez równoczesnego przeprowadzenia znaczących reform w zakresie pozostałych dwóch. Dług zewnętrzny państwa wiązał się bowiem z koniecznością spłaty kredytów zaciągniętych w europejskich bankach. Ich spłata była uzależniona od skutecznego przeprowadzenia reform wewnętrznych w zakresie finansów publicznych. Ta

⁹ Cytowane za: R. Herbut, *Podziały socjopolityczne i konflikty w Europie...*, s. 14.

¹⁰ M. Tuñón de Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, *Historia Hiszpanii*, Kraków 2007, s. 408.

natomiast była praktycznie niemożliwa do przeprowadzenia przed uprzednim wprowadzeniem zmian w zakresie działania chaotycznej administracji.

Problemy ekonomiczne Hiszpanii u progu lat 30. XIX w. wynikały także z kilku innych powodów. Niewątpliwie najważniejszym z nich był brak spójności legislacyjnej w zakresie polityki ekonomicznej oraz administracji fiskalnej państwa. Pierwszym czynnikiem, na który należałoby w tym zakresie zwrócić uwagę, było to, że każdy z regionów tworzących państwo hiszpańskie miał praktycznie odrębny system podatkowy. Ogromne różnice w tym zakresie występowały nie tylko pomiędzy regionami historycznymi, takimi jak Kastylia i Aragonia, ale także pomiędzy znacznie mniejszymi wspólnotami lokalnymi¹¹. Taka sytuacja zdecydowanie zakłócała spójność hiszpańskiego rynku i utrudniała wymianę handlową pomiędzy poszczególnymi regionami. Sprawę dodatkowo komplikowało istnienie lokalnych monopolii na sprzedaż takich produktów podstawowych, jak chleb, ziemniaki czy jęczmień¹². Warto wspomnieć, że w owym czasie rząd centralny uzyskiwał dochody głównie dzięki podatkom pośrednim, takim jak podatki od dóbr sprzedawanych w miastach oraz z państwowego monopolu na sprzedaż soli i wyrobów tytoniowych, który zapewniał aż 30% dochodów budżetu centralnego. Problemem był także znaczny koszt utrzymania mało skutecznej administracji fiskalnej państwa. Szacuje się, że w 1825 r. jej utrzymanie kosztowało państwo 15% uzyskanych dochodów¹³. Kolejnym problemem utrudniającym rozwój nowoczesnego rolnictwa oraz handlu wewnętrznego był brak odpowiedniej infrastruktury. Hiszpania nie miała dobrych ani bezpiecznych dróg, a także żeglownych kanałów i rzek. Sytuacji nie polepszyły znacząco nawet inwestycje monarchów wywodzących się z dynastii Burbonów, którzy już w XVIII w. rozpoczęli budowę systemu dróg mających skomunikować Madryt z peryferyjnymi regionami państwa¹⁴. Odrębnym problemem utrudniającym rozwój rolnictwa był brak rozbudowanego systemu nawadniania pól, co znacznie ograniczało wysokość uzyskiwanych plonów. W końcu nie mniej poważnym czynnikiem utrudniającym hiszpański rozwój gospodarczy był także brak spójności systemu miar i wag. Różnice w tym zakresie skutecznie utrudniały wymianę handlową nie tylko pomiędzy regionami, ale nawet pomiędzy poszczególnymi dystryktami państwa.

Poważny kryzys ekonomiczny pogłębił się po restauracji monarchii absolutnej w 1823 r. Wówczas to Ferdynand VII pod wpływem Víctora Damiána Sáeza y Sáncheza

¹¹ C. Marichal, *La revolución liberal y los primeros partidos en España: 1834-1844*, Madrid 1980, s. 70.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Podjęte wówczas inwestycje, zwane „carreteras reales”, w swojej zmodernizowanej formie funkcjonują do dzisiaj jako autostrady A1-A6, zob. C. Molinas, *Que hacer con España. Del capitalismo castizo a la refundación de un país*, Imago Mundi, Barcelona 2013, s. 136.

Mayora – swego spowiednika i premiera zarazem – unieważnił ustawę przyjętą przez liberałów, która umożliwiała sprzedaż królewskich dóbr. Decyzja ta spowodowała utratę głównego źródła dochodów, przeznaczanego na pokrycie długu publicznego. Ponadto doprowadziła do eskalacji konfliktu pomiędzy absolutystami i właścicielami nabytych uprzednio dóbr królewskich. Zostali oni bowiem zmuszeni do ich zwrotu bez odzyskania zainwestowanych środków ani też wypłacenia jakiegokolwiek odszkodowania. W podobny sposób absolutystyczny rząd doprowadził do upadku jedyne działającego wówczas banku hiszpańskiego – Banku Świętego Karola¹⁵. Efektem takich działań politycznych była całkowita utrata zaufania wszystkich inwestorów, którzy wybrali uprzednio Hiszpanię jako miejsce ulokowania posiadanego kapitału. Wielu z nich rozpoczęło także operację szybkiej jego ewakuacji poza granice państwa hiszpańskiego¹⁶.

W takiej sytuacji jedynym ratunkiem dla hiszpańskiej gospodarki mógł być polityczny program reform w tym zakresie. U progu lat 30. XIX w. istniały praktycznie tylko dwie koncepcje w tym zakresie: liberalna, związana z działalnością środowisk przebywających w dalszym ciągu na emigracji, oraz karlistowska.

Liberalna koncepcja ekonomiczna opierała się głównie na postulacie sekularyzacji dóbr kościelnych. Zgodnie z jej założeniami dobra te powinny być zostać przekazane hiszpańskim posiadaczom ziemskim i burżuazji na pokrycie wartości posiadanych przez nich bezwartościowych obligacji państwowych. Zabieg taki miał się przyczynić do ożywienia gospodarczego państwa. Natomiast koncepcja karlistowska nie zakładała żadnych konkretnych reform w zakresie struktury finansów publicznych państwa. Byli oni przy tym zwolennikami pozostawienia własności Kościoła w jego rękach¹⁷.

Najistotniejsze i najbardziej radykalne posunięcia prawne, mające na celu przebudowę hiszpańskiego systemu gospodarczego, nastąpiły w latach 1835-1837. Pierwsze kroki w tym względzie podjęto za rządów Juana Álvareza de Mendizábala¹⁸. Założenia jego planu reform gospodarczych zostały opublikowane 22 grudnia 1835 r. w dzienniku urzędowym *Gaceta de Madrid*¹⁹. Podstawę owego planu stanowiło założenie, że niemożliwe są dalsze reformy bez konsolidacji długu publicznego. Realizację przyjętego planu rozpoczęto w praktyce już 16 lutego 1835 r., wraz z wydaniem dekretu o likwidacji wszelkich długów wobec państwa, a następnie dekretu z 19 lutego 1835 r. o sprzedaży wszystkich dóbr zlikwidowanych wspólnot religijnych. Sprzedaż odbywała

¹⁵ C. Marichal, *op. cit.*, s. 68.

¹⁶ B. Gille, *Histoire de la Maison Rothschild*, Genève–Paris 1965, s. 117-118.

¹⁷ C. Marichal, *op. cit.*, s. 69-70.

¹⁸ Szerzej na temat okresu rządów Juana Álvareza de Mendizábala zob. B. Pérez Galdós, *Mendizábal*, Palencia 2006; P. Janke, *Mendizábal y la instauración de la monarquía constitucional en España (1790-1853)*, Madrid 1974; A. García Tejero, *Historia político-administrativa de Mendizábal dedicada al pueblo liberal español*, t. I i II, Madrid 1858.

¹⁹ *Gaceta de Madrid*, núm. 362, de 22 de diciembre de 1835, página 1444.

się w ramach publicznych licytacji, a opłatę można było wносить w niemal bezwartościowych już obligacjach państwowych, zgodnie z ich wartością nominalną. Całej akcji politycznej dopełniło wydanie dekretu 8 marca tegoż roku o zniesieniu wszystkich zgromadzeń religijnych²⁰.

Przeprowadzenie politycznych działań związanych z dezamortyzacją dóbr kościelnych miało zarówno konsekwencje polityczne, jak i gospodarcze. Uderzyły one bowiem głównie w zgromadzenia zakonne, które w swoich strukturach skupiały wielu zwolenników Don Carlosa. Dezamortyzacja przyczyniła się zatem do znacznego osłabienia nurtu karlistowskiego, ale nie wiązała się z osłabieniem pozycji i utraty zaufania ze strony hierarchii Kościoła katolickiego w Hiszpanii oraz kleru parafialnego. W sferze gospodarczej natomiast proces ten przyczynił się do ożywienia sektora sprzedaży nieruchomości, a także do rozwoju wielkotowarowej produkcji rolnej.

Należy jednak pamiętać o tym, że polityczna akcja związana z dezamortyzacją dóbr kościelnych nie zaowocowała jednak przeprowadzeniem prawdziwej reformy rolnej. Możliwości zakupu dóbr należących od tej pory do państwa były praktycznie tylko w zasięgu przedstawicieli najwyższych klas społecznych. Reforma ta nie zmieniła zasadniczo niczego w zakresie położenia klas najuboższych, a w szczególności chłopów.

Reformy gospodarcze Mendizábala związane były także z rozpoczęciem budowy infrastruktury, koniecznej do rozwoju rynku wewnętrznego. Jak wskazano w *Przewodniku Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Guía del Ministerio de Gobernación)* z 1836 r., w owym czasie przystąpiono w ramach robót publicznych do budowy dróg i mostów, więzień i budynków użyteczności publicznej we wszystkich większych miastach Hiszpanii²¹.

Dziewiętnasty wiek to także okres intensywnego rozwoju przemysłu na ziemiach hiszpańskich. Analiza danych historycznych wyraźnie pokazuje jednak, że zjawisko powstawania i działania silnych ośrodków przemysłowych dotyczyło w większej mierze peryferiów niż hiszpańskiego interioru. Szczególnie znaczenie miał w tym zakresie rozwój przemysłu na ziemiach katalońskich²². Szybki rozwój wielu jego ważnych gałęzi zdecydowanie wzmocnił ekonomiczną pozycję Katalonii w ramach państwa hiszpańskiego. Już w połowie XIX w. 1/5 całej produkcji przemysłowej państwa skoncentrowana była właśnie tam. Wskaźnik ten wzrósł do niemal 1/3 u progu XX w., po czym nieznacznie zmalał. Nie zmienia to jednak faktu, że do czasów nam współczesnych

²⁰ W. Adame de Heu, *Sobre los orígenes del liberalismo histórico consolidado en España (1835-1840)*, Sevilla 1997, s. 60-61.

²¹ *Guía del ministerio de la Gobernación del Reino, para el año de 1836*, Madrid 1836 (druk w zbiorach Biblioteca Nacional en Madrid).

²² Szerzej na temat rozwoju przemysłu na ziemiach katalońskich w XVIII w. zob. M. Myśliwiec, *Katalonia na drodze do niepodległości?*, Bytom 2006, s. 22-25.

katalońskie przedsiębiorstwa wypracowują 1/4 ogólnej wartości hiszpańskiej produkcji przemysłowej (zob. tab. 1).

Procesem wyraźnie zwracającym uwagę badaczy hiszpańskiej historii gospodarczej tamtego okresu jest też niewątpliwie szybki rozwój przemysłowy części ziem baskijskich. Zjawisko to wystąpiło nieco później niż w przypadku katalońskim i nie osiągnęło aż tak imponującej skali. Było jednak przykładem industrializacji postępującej w imponującym tempie. Wystarczy przypomnieć, że jeszcze w połowie XIX w. ziemie dzisiejszej Wspólnoty Autonomicznej Kraju Basków były terenami rolniczymi i pasterskimi. Jak pokazują dane zawarte w tabeli 1, udział partycypacji owych ziem w ogólnej produkcji przemysłowej Hiszpanii wynosił zaledwie 0,97%. Jednakże 50 lat później udział ten wzrósł już niemal do 15%, a ziemie baskijskie stały się trzecim regionem pod względem znaczenia w zakresie produkcji przemysłowej państwa, zaraz za Katalonią i Andaluzją.

Przedstawione powyżej przykłady ziem katalońskich i baskijskich pokazują, że stworzenie silnych podstaw ekonomicznych w powiązaniu z występowaniem w tych regionach znaczących odrębności historyczno-kulturowych stworzyło dogodne warunki dla pojawienia się hiszpańskich nurtów nacjonalistycznych pierwszego rzędu. Należy jednak wyraźnie podkreślić, że industrializacja miała także wpływ na pojawienie się tzw. nacjonalizmów drugiego rzędu, czyli andaluzyjskiego i galicyjskiego²³. Przez cały XIX w., aż do początków XX stulecia, Andaluzja niemal dorównywała Katalonii pod względem rozwoju przemysłowego. Udział owego regionu w produkcji przemysłowej Hiszpanii wynosił niemal 18%. I pomimo tego, że w XX w. znaczenie andaluzyjskiego ośrodka dla gospodarki hiszpańskiej stopniowo słabło, to jednak nadal na ziemiach tych wytwarzana jest znaczna część produktów przemysłowych.

Podobnie sytuacja przedstawiała się na ziemiach dzisiejszej Galicji. W połowie XIX w. był to piąty region pod względem znaczenia dla hiszpańskiej produkcji przemysłowej. I pomimo znacznej redukcji tego typu działalności gospodarczej na obszarze dzisiejszej wspólnoty autonomicznej u progu XX stulecia region ten zachował dość silną pozycję ekonomiczną przez kolejne 100 lat.

Na szczególną uwagę w zakresie analizy procentowej partycypacji poszczególnych regionów hiszpańskich w ogólnej produkcji przemysłowej państwa zasługuje także region Walencji. Intensywna industrializacja była widoczna na jego ziemiach już od połowy XIX w., dzięki czemu sto lat później ugruntował on swoją pozycję trzeciego pod względem znaczenia regionu przemysłowego Hiszpanii. Zapewnienie sobie silnej pozycji ekonomicznej spowodowało niewątpliwie wzrost ambicji politycznych. Dlatego

²³ Szerzej na temat nacjonalizmów pierwszego i drugiego rzędu w Hiszpanii zob. M. Myśliwiec, *Pozycja partii regionalnych...*, s. 100-112.

też mocna pozycja ekonomiczna w połączeniu z historyczną przynależnością do kręgu kulturowego oddziaływania języka katalońskiego musiała wpłynąć na zwracanie przez elity centralne szczególnej uwagi na sytuację wewnętrzną w Walencji.

Tabela 1. Procentowy udział partycypacji ziem obecnie istniejących wspólnot autonomicznych w produkcji przemysłowej Hiszpanii w latach 1850-2000

Nazwa wspólnoty	1850		1900		1950		2000	
Andaluzja	17,91	(2)	17,24	(2)	10,24	(4)	8,23	(5)
Aragonia	4,51	(8)	2,68	(9)	3,86	(9)	4,07	(8)
Estremadura	4,52	(7)	2,01	(11)	1,51	(15)	0,79	(17)
Galicja	6,82	(5)	2,48	(10)	4,26	(8)	5,45	(7)
Kantabria	2,98	(10)	1,31	(13)	2,46	(11)	1,36	(14)
Kastylia i León	14,19	(3)	5,46	(5)	6,34	(6)	6,27	(6)
Kastylia la Mancha	6,98	(4)	4,11	(7)	2,93	(10)	3,39	(9)
Katalonia	21,50	(1)	30,62	(1)	23,64	(1)	26,14	(1)
Kraj Basków	0,97	(15)	14,93	(3)	13,08	(2)	9,12	(4)
Księstwo Asturii	2,83	(11)	2,86	(8)	4,98	(7)	2,52	(11)
La Rioja	1,35	(14)	0,86	(15)	1,00	(17)	1,10	(15)
Murcja	2,97	(12)	1,58	(12)	1,61	(13)	2,01	(12)
Nawarra	0,81	(16)	1,30	(14)	1,51	(14)	2,74	(10)
Wspólnota Madrytu	3,04	(9)	4,33	(6)	8,86	(5)	13,55	(2)
Wspólnota Walencji	6,49	(6)	7,28	(4)	10,97	(3)	10,36	(3)
Wyspy Baleary	1,78	(13)	0,79	(16)	1,85	(12)	1,02	(16)
Wyspy Kanaryjskie	0,38	(17)	0,26	(17)	1,18	(16)	1,76	(13)
RAZEM	100		100		100		100	

Źródło: *Estadísticas históricas de España: siglos XIX-XX*, red. A. Carreras, X. Tafunell, Bilbao, Fundación BBVA, 2005, s. 370.

Stworzenie podstaw hiszpańskiego przemysłu w XIX w. nie przyczyniło się jednak do zdecydowanego rozwoju gospodarczego państwa w owym okresie ani także do radykalnej przebudowy stosunków społecznych i politycznych w państwie. Swoisty sojusz, zawarty pomiędzy wielkimi posiadaczami ziemskimi i rodzącą się burżuazją, tylko nasilił zjawisko koncentracji kapitału i środków produkcji, a tym samym skutecznie pozbawił rynek wewnętrzny szerokiej siły nabywczej i skazał na dalszą wegetację. Jak trafnie zauważył Jordi Nadal:

Najistotniejszym zjawiskiem lat 1833-1874 w sferze społeczno-gospodarczej było umocnienie się u władzy ziemskiej oligarchii (wywodzącej się z dawnej arystokracji feudalnej) w sojuszu ze sferami nowej burżuazji, powstałej dzięki procesom wywłaszczeniowym, odbywającym się kosztem klasy chłopskiej. W ten sposób całe bogactwo skupił w swych

rękach niewielki odsetek społeczeństwa, to zaś uniemożliwiło powstanie wewnętrznego rynku na tyle chłonnego, by stymulował rzeczywistą industrializację²⁴.

Jak zaznaczono już powyżej, tak znaczące różnice w poziomie życia pomiędzy wybrzeżami a Hiszpanią centralną nie oznaczały jednak politycznej dominacji geograficznych peryferiów. Monarchia hiszpańska nie bez powodu kojarzona była z zasadą kastylijskiego centralizmu. Zdecydowanie największy wpływ na politykę państwa miała w owym czasie arystokracja kastylijska i andaluzyjska. W tych dwóch regionach bowiem miejscowi notable odgrywali kluczową rolę ekonomiczną. Wielcy posiadacze ziemscy wytwarzali najwięcej dóbr, przeznaczonych zarówno na eksport do państw europejskich oraz hiszpańskich kolonii w Ameryce, jak i sprzedawanych na coraz lepiej rozwiniętym się rynku wewnętrznym. Kluczowa pozycja ekonomiczna pozwalała na odgrywanie znaczącej roli politycznej. Nie bez przyczyny największą liczbę generałów i ministrów XIX-wiecznej Hiszpanii cechowało wspólne, andaluzyjskie pochodzenie²⁵. Przedstawiciele najpotężniejszych rodów arystokratycznych dbali przy tym o zapewnienie sobie odpowiednich siedzib w Madrycie lub w jego pobliżu, aby móc skutecznie uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji politycznych.

Pozycja ekonomiczna i polityczna arystokracji kastylijskiej i andaluzyjskiej zdecydowanie różniła się od pozycji notabli, zamieszkujących północne regiony państwa. Szlachta Galicji, Asturii, Santander czy Kraju Basków nie należała bowiem do grupy wielkich posiadaczy ziemskich. Ich pozycja polityczna wynikała raczej z umiejętności tworzenia sieci zależności i powiązań w stosunkach lokalnych. Nie należeli oni również do grupy przedsiębiorczych bogaczy. Tylko nieliczni arystokraci decydowali się na inwestowanie w przemysł górniczy (głównie w Asturii) lub w handel. Poza członkami oligarchii Bilbao i San Sebastian nie uczestniczyli oni także w handlu międzynarodowym²⁶.

Geograficzna dominacja owej grupy pokrywała się jednocześnie z zasięgiem terytorialnym głównych posiadłości Kościoła²⁷. Ich lokalizacja w Kastylii i na południu państwa sprzyjała umacnianiu wzajemnego sojuszu. Na początku XIX stulecia w rękach arystokracji pozostawała ponad połowa hiszpańskich gruntów rolnych. Gdy doda się do nich jeszcze dobra Kościoła, to okaże się, że obydwie grupy dysponowały 2/3 wszystkich ziem uprawnych. Sprzyjało to nie tylko utrzymaniu silnej pozycji ekonomicznej. Jak zauważa bowiem Salvador Moxó y Ortiz de Villajos, arystokracja zapewniała sobie tym sposobem najwyższą władzę sądowniczą nad ludnością należących do

²⁴ Cytowane za: M. Tuñon De Lara, J. Valdeón Baruque, A. Domínguez Ortiz, *op. cit.*, s. 423.

²⁵ Szerzej na temat pozycji ekonomicznej i politycznej arystokracji andaluzyjskiej i kastylijskiej zob. C. Marichal, *op. cit.*, s. 29-32.

²⁶ *Ibidem*, s. 29.

²⁷ *Ibidem*, s. 24.

nich latyfundiów. W 1800 r. ze 148 miast hiszpańskich tylko 126 podlegało królewskiemu wymiarowi sprawiedliwości. Natomiast w 22 władzę tę sprawowali posiadacze ziemscy²⁸. Wraz z wyższym klerem pozostawali przeto najbardziej wpływowymi grupami w ramach społeczeństwa hiszpańskiego, aż do inwazji wojsk napoleońskich.

Wkroczenie wojsk Napoleona do Hiszpanii podkopało fundamenty tradycyjnych instytucji politycznych, takich jak Kortezy, Kościół, arystokracja i wojsko. Zdecydowanie wpłynęło to także na zmianę wzajemnych relacji pomiędzy głównymi grupami społecznymi. W tym kontekście w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na wspomniane już powyżej złamanie solidarności pomiędzy posiadaczami ziemskimi i klerem. Wojska francuskie rozpoczęły bowiem swą inwazję w Hiszpanii z zamiarem rozprawienia się z miejscowym duchowieństwem. Grabieże i zniszczenia w klasztorach i innych posiadłościach, należących do Kościoła, stały się jednym z powszednich elementów ówczesnej rzeczywistości. Ta sytuacja skłoniła duchowieństwo do sięgnięcia po broń i rozpoczęcia krucjaty przeciwko francuskim ateistom. Jednakże w podjętych działaniach pozostali osamotnieni, gdyż arystokracja postanowiła przeczekać ów okres biernie, nie angażując się w konflikt. Obawa przed stratami personalnymi i ekonomicznymi przeważała szalę wagi, na której znajdowała się także solidarność z dotychczasowym sprzymierzeńcem politycznym²⁹.

Przedstawiona powyżej postawa posiadaczy ziemskich wpłynęła na znaczny spadek powszechnego szacunku dla całej grupy społecznej. W szczególności zaowocowało to poważnymi konsekwencjami w zakresie relacji pomiędzy arystokracją i chłopstwem. Od 1808 r. bowiem grupa ta zaczęła coraz odważniej kwestionować panujące stosunki na poły jeszcze feudalne, które do tej pory uznawano za nienaruszalne. Problemem dotąd nieznanym stała się m.in. wysokość podatków odprowadzanych na rzecz feudałów czy spory o zasięg terytorialny pańskich gruntów³⁰.

Powrót Ferdynanda VII na tron w 1814 r. skłonił monarchę do podjęcia w tej sytuacji próby zahamowania radykalnych zmian, których społeczne i polityczne konsekwencje były coraz bardziej widoczne. Restauracja instytucji inkwizycji oraz próba przywrócenia dawnej pozycji Kościoła nie przyczyniła się jednak do zatrzymania biegu społecznych zmian. Polaryzacja społeczeństwa była coraz bardziej widoczna w różnych sferach jego funkcjonowania. Najważniejszą płaszczyzną owych podziałów była konfrontacja pomiędzy zdecydowanie zachowawczym klerem oraz coraz bardziej liberalną burżuazją. Nie było to jednak jedyne pole społecznej i politycznej rywalizacji. Obok, choć jeszcze bardzo często w ukryciu, przybierała na sile konfrontacja,

²⁸ S. Moxó y Ortiz de Villajos, *La disolución del régimen señorial en España*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Historia Moderna, Madrid 1965, s. 8.

²⁹ C. Marichal, *op. cit.*, s. 25.

³⁰ *Ibidem*, s. 26.

której stronami byli arystokraci, wojskowi, urzędnicy, a także chłopi. Okres panowania Ferdynanda VII to zatem okres tworzenia i utrwalania się podziałów społecznych pomiędzy zwolennikami starego i nowego porządku, a także podziałów politycznych, dzielących Hiszpanów głównie na karlistów i zwolenników liberalizmu³¹. Granice tych podziałów oddziaływały bardzo silnie na relacje polityczne także w XX w. i w znaczącym stopniu wpłynęły na działanie współczesnego systemu politycznego Hiszpanii.

Na sposób formowania poszczególnych instytucji i podsystemów systemu politycznego Hiszpanii miał też niewątpliwie ogromny wpływ kryzys roku 1898. Utrata ostatnich posiadłości zamorskich – Kuby i Filipin – oznaczała wejście państwa w okres bardzo trudny politycznie i ekonomicznie. Kryzys roku 1898 wielu uznało bowiem za zupełną klęskę idei wspólnego narodu. Wspomniane powyżej założenia nacjonalizmu kulturowego były w ówczesnej Europie katalizatorami procesu umacniania poczucia dumy narodowej w sytuacji ekonomicznych i politycznych sukcesów państwa. Dobrym przykładem ilustrującym to założenie jest proces umacniania niemieckiej dumy narodowej po zjednoczeniu państwa w 1871 r. Jednak w przypadku braku sukcesów nacjonalizm kulturowy prowadził do zjawisk zupełnie przeciwnych: do dezintegracji narodowej i ożywienia nacjonalizmów peryferyjnych. I ten właśnie proces można obserwować na ziemiach hiszpańskich przez ostatnie stulecie. Kryzys 1898 r. zaowocował wzmocnieniem nacjonalizmów pierwszego rzędu w Katalonii i Kraju Basków i nasileniem się tendencji odśrodkowych w Hiszpanii. Nasilenie się nacjonalizmów pierwszego rzędu we wspomnianych regionach przyczyniło się także do pojawienia się podobnych tendencji w innych regionach państwa, takich jak Andaluzja i Galicja.

Tendencjom odśrodkowym sprzyjało także rozmieszczenie ludności Hiszpanii. Jak pokazują dane zamieszczone w tabeli 2, najsilniejsze ośrodki miejskie do czasów nam współczesnych istnieją na peryferiach państwa, ustępując pod względem liczby zamieszkującej je ludności jedynie Madrytowi, czyli stolicy państwa.

Kryzys 1898 r. i związana z nim utrata zamorskich rynków zbytu, areałów upraw oraz źródeł podatków miał jednak i swoją pozytywną stronę. Zmobilizował bowiem elity centralne państwa do przeprowadzenia licznych reform, modernizujących rynek wewnętrzny. Początek XX w. – aż do czasu wybuchu wojny domowej w 1936 r. – to okres wielu zmian ekonomicznych w Hiszpanii. Przebieg tego procesu charakteryzował się okresowym wzrostem lub spadkiem koniunktury gospodarczej, uzależnionej nie tylko od decyzji wewnętrznych, ale także od czynników zewnętrznych. I tak np. znaczący rozwój przemysłu odnotowano w okresie I wojny światowej, pomimo tego, że Hiszpania nie została włączona w ów konflikt jako strona. Dobra koniunktura w tym sektorze nie oznaczała jednak harmonijnego rozwoju całej gospodarki hiszpańskiej. Na bardzo kiepskim poziomie pozostawały wówczas nadal sektory rolnictwa czy usług.

³¹ *Ibidem*, s. 27.

Tabela 2. Ewolucja liczby ludności wybranych miast hiszpańskich w latach 1787-2011

Nazwa miasta	1787	1860	1900	1930	1960	1991	2011
Barcelona	92 000	238 000	529 000	998 000	1 556 000	1 679 000	1 615 500
Bilbao	–	–	79 000	159 000	294 000	372 000	352 700
Kadyks	71 000	66 000	64 000	76 000	118 000	–	124 800
La Coruña	–	29 000	43 000	64 000	161 000	–	246 000
Madryt	165 000	279 000	519 000	948 000	2 168 000	3 085 000	3 265 000
Malaga	51 000	81 000	112 000	152 000	259 000	508 000	568 000
Palma de Mallorca	32 000	32 000	–	67 000	136 000	241 000	405 300
Santander	–	26 000	48 000	70 000	–	–	179 900
Saragossa	43 000	51 000	74 000	134 000	295 000	598 000	674 700
Sewilla	81 000	116 000	145 000	194 000	424 000	631 000	703 000
Valladolid	–	40 000	64 000	75 000	133 000	341 000	313 400
Walencja	101 000	93 000	154 000	282 000	467 000	745 000	798 000

Źródło: *Estadísticas históricas de España: siglos XIX-XX*, red. A. Carreras, X. Tafunell, Fundación BBVA, Bilbao 2005, s. 488-489; dane na rok 2011 podane za: <http://www.ine.es/jaxi/menu.do?type=pcaxis&path=%2Ft20%2Ffe-260%2Fa2011%2F&file=pcaxis&N=&L=0> [dostęp: 14.07.2012].

Po zakończeniu I wojny światowej w Hiszpanii nastąpił kolejny kryzys gospodarczy, jednak władze centralne państwa podjęły starania o nadrobienie zapóźnień cywilizacyjnych, znacznie pogarszających i tak niełatwą sytuację. Dobrymi przykładami takich działań może być kwestia rozwoju infrastruktury kolejowej, renesans hiszpańskiej floty i transportu morskiego, czy też rozwój przemysłu wydobywczego i metalurgicznego³².

Sukcesywnie wprowadzane reformy wewnętrzne przyczyniły się także do wzrostu gospodarczego w czasach niedemokratycznych, czyli w okresie rządów generała Franco³³. Można założyć, że czynnik ten ułatwił budowanie nowego porządku politycznego po jego śmierci, pomimo tego, że w latach 1973-1984 Hiszpania ponownie przeżywała głęboki kryzys ekonomiczny.

³² Szerzej na temat sytuacji gospodarczej Hiszpanii u progu XX w. zob. M.J. Cava Mesa, *La economía en España de la Restauración a la Guerra Civil*, [w:] *Historia contemporánea de España (siglo XX)*, red. J. Paredes, Editorial Ariel S.A., Barcelona 1998, s. 593-618.

³³ Szerzej na temat sytuacji gospodarczej Hiszpanii w okresie 1960-1975 zob. J. M. Matés Barco, *El desarrollo económico bajo el franquismo (1960-1975)*, [w:] *Historia contemporánea de España (siglo XX)*, s. 825-832.

Podsumowanie

Decyzje i kryzysy polityczne, będące udziałem państwa hiszpańskiego od połowy XVI w., w znacznym stopniu wpłynęły na kształt współczesnego systemu politycznego. Rozwiązania przyjęte na mocy konstytucji z 1978 r., które stały się jego podstawą, zapewniły odpowiednią pozycję tym jego elementom, które zyskiwały na znaczeniu ekonomicznym w ciągu minionych czterech stuleci. Niewątpliwie system polityczny, skonstruowany w 1978 r., zapewnił silną pozycję elitom związanym z Boletín Oficial del Estado³⁴, czyli najbardziej wpływowym przedstawicielom zamożnych hiszpańskich rodów, wywodzących się głównie z Kastylii i Andaluzji. Ich reprezentanci niemalże od momentu ustanowienia stolicy w Madrycie zabiegali o względy politycznego centrum i ów cel osiągnęli. Możliwość wpływania na najważniejsze decyzje polityczne, przyjmujące z czasem postać ustaw publikowanych w Boletín Oficial del Estado, zdecydowała o ich kluczowej roli w systemie politycznym. Bardzo wielu przedstawicieli owej elity znalazło miejsce w strukturach dwóch najważniejszych ugrupowaniach politycznych – Hiszpańskiej Socjalistycznej Partii Robotniczej (PSOE) oraz Partii Ludowej (PP) – które stały się filarami hiszpańskiego systemu partyjnego. Pozycję tę podważył dopiero kryzys 2008 r. Przyniósł on poważny spadek zaufania obywateli do głównych decydentów politycznych, skupionych głównie w PSOE i PP. Drastycznie pogarszająca się sytuacja ekonomiczna całego państwa, jak i poszczególnych obywateli i ich rodzin, zbiegła się przy tym w czasie z erupcją skandali korupcyjnych, których głównymi bohaterami okazali się reprezentanci władz obydwu kluczowych dla systemu partii. Ich konsekwencją stała się dekompozycja funkcjonującej od blisko 40 lat sceny partyjnej. Pojawienie się takich ugrupowań jak Podemos czy Ciudadanos-Partido de la Ciudadanía spowodowało zmianę kompozycji lokalnych i regionalnych parlamentów oraz organów władzy wykonawczej. Wszystko wskazuje również na to, że zmiana ta bardzo się uwidoczni po wyborach do Kortezów Generalnych w 2015 r. Będzie to oznaczało w praktyce znaczne zmniejszenie roli politycznej dotychczas rządzących elit.

Konstytucja z 1978 r. zapewniła także odpowiednią pozycję regionom peryferyjnym i ich elitom ekonomicznym poprzez umożliwienie skonstruowania tzw. państwa regionalnego³⁵. Przyjęcie takiego rozwiązania pozwoliło na włączenie owych elit

³⁴ Szerzej na temat tej koncepcji zob. C. Molinas, *op. cit.*, s. 138.

³⁵ Szerzej na temat koncepcji tzw. państwa regionalnego zob. T. Skrzypczak, *U źródeł autonomii terytorialnej w rozwiązaniach ustrojowych w Hiszpanii*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Nauki Polityczne nr 12, Kraków 1979, s. 78-86; T. Skrzypczak, *Państwo regionalne – problemy autonomii terytorialnej we Włoszech i Hiszpanii*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 221, Kraków 1984, s. 71-84; A. Sroka, *Hiszpańska droga do federalizmu*, Wrocław 2008; J. Iwanek, *Prawnokonstytucyjne położenie regionów autonomicznych w Hiszpanii*, [w:] *Oblicza decentralizmu*, red. J. Iwanek, Katowice 1996, s. 27-41; J. Iwanek, *Wspólnota autonomiczna w ustroju polityczno-prawnym*

w proces podejmowania decyzji politycznych, co oznaczało znaczącą zmianę w dotychczasowych relacjach centrum-peryferia³⁶. Działania polityczne, podjęte w tym zakresie podczas procesu tworzenia nowego porządku konstytucyjnego, wydają się jednak spóźnione o co najmniej 100 lat. Polityczna marginalizacja silnych ekonomicznie peryferiów Hiszpanii po kryzysie 1898 r. zaowocowała wzmocnieniem miejscowych nacjonalizmów i pojawieniem się ruchów separatystycznych. Procesy odśrodkowe tylko na krótki czas zahamowało utworzenie państwa regionalnego³⁷. Kryzys ekonomiczny 2008 r. przyniósł ponowne ich ożywienie, z tendencjami niepodległościowymi w Katalonii na czele.

Konstytucja z 1978 r. zapewniła szczególną pozycję organu zapewniającego trwałość i integralność państwa w osobie hiszpańskiego monarchy. Nawiązała tym samym do hiszpańskich tradycji ustrojowych. Bez wątpienia rola Juana Carlosa I Burbona w procesie transformacji ustrojowej, budowie demokracji i zachowaniu integralności państwa jest niepodważalna. Dawny podziw i szacunek poddanych, jakim darzyli monarchę, prysł po rozpoczęciu kryzysu 2008 r. Skandal korupcyjny dotyczący młodszej córki króla – infantki Krystyny – i jej męża wywołał powszechne oburzenie i spadek zaufania do instytucji monarchii. Sytuację dodatkowo pogorszyło uczestnictwo Juana Carlosa I w polowaniu na słonie w Botswanie w 2012 r., czyli w okresie, gdy wiele hiszpańskich rodzin borykało się z konsekwencjami załamania gospodarczego państwa. Prasa, przestrzegająca do tej pory niepisanej zasady omijania tematów niewygodnych dla hiszpańskiej rodziny królewskiej, nie dość, że opisała ze szczegółami niefortunne safari, to dodatkowo wyeksponowała to, iż w wyprawie monarsze nie towarzyszyła małżonka, królowa Zofia, a nieformalna partnerka Corinna zu Sayn-Wittgenstein. Wydarzenia te spowodowały, że w czerwcu 2014 r. Juan Carlos I abdykował, zrzekając

Hiszpanii, [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Współczesne ustroje państwowe i rozwój demokracji w Polsce*, red. R.M. Czarny, K. Spryszak, Toruń 2012, s. 231-247; J. Iwanek, *Współczesne rozumienie autonomii terytorialnej*, [w:] *Spółczesność wobec problemów transformacji i integracji*, red. J. Liszka, Ustroń 2000, s. 171-178; Ł. Wojcieszak, D. Głuszek-Szafranec, *Ewolucja ustroju polityczno-terytorialnego Hiszpanii (1975-2010). Przykład Kraju Basków, Katalonii i Galicji*, Bielsko-Biała 2011; M. Myśliwiec, *Katalonia na drodze do niepodległości?*, Bytom 2006; M. Myśliwiec, *Decentralizacja niesymetryczna. Przykład hiszpańskiego państwa regionalnego u progu XXI wieku*, [w:] *Współczesne państwo. Wybrane problemy*, red. S. Wróbel, Poznań–Chorzów 2009, s. 227-238; M. Myśliwiec, Zmierzch „państwa regionalnego” w Europie? Analiza przypadku Królestwa Hiszpanii, [w:] *Państwo w procesach przemian. Teoria i praktyka*, red. A. Lisowska, A.W. Jabłoński, Toruń 2009, s. 244-259; M. Myśliwiec, *Hiszpania*, [w:] *Systemy polityczne wybranych państw basenu Morza Śródziemnego*, red. K. Krysieniak, M. Myśliwiec, Poznań–Chorzów 2011, s. 113-153; M. Myśliwiec, *Hiszpańska autonomia w progu XXI wieku*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne” 2011, nr 32, s. 28-46.

³⁶ Szerzej na temat pozycji partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii zob. M. Myśliwiec, *Pozycja partii regionalnych...*

³⁷ Szerzej na temat konstruktywnego wykorzystania możliwości prawnych, stworzonych w 1978 r. dla rozwoju hiszpańskich regionów, zob. M. Myśliwiec, *Katalonia na drodze do niepodległości?*

się tronu na rzecz swego syna Filipa. Nowy monarcha podejmuje wszelkie próby ratowania wizerunku i instytucji korony hiszpańskiej wobec narastających coraz wyraźniej tendencji republikańskich.

Nakreślone powyżej rozważania pokazują bardzo wyraźnie, że kwestie gospodarcze – nie tylko współczesne, ale i te o znaczeniu historycznym – są jednymi z kluczowych dla funkcjonowania systemu politycznego współczesnej Hiszpanii. Natomiast problemy związane z kryzysem 2008 r. już doprowadziły do zmian w kompozycji wielu organów tworzących prawo i je wykonujących, spowodowały zmianę na stanowisku głowy państwa, dokonały dekompozycji hiszpańskiej sceny partyjnej, pobudziły uspięne przez ostatnie 40 lat tendencje separatystyczne, a także mają szansę doprowadzić do kolejnej w dziejach państwa zmiany konstytucji. Niewątpliwie proces ten jest niezwykle ciekawy, dynamiczny i wart obserwacji.

Literatura

- Adame de Heu W., *Sobre los orígenes del liberalismo histórico consolidado en España (1835-1840)*, Universidad de Sevilla, Sevilla 1997.
- Cava Mesa M.J., *La economía en España de la Restauración a la Guerra Civil*, [w:] *Historia contemporánea de España (siglo XX)*, red. J. Paredes, Barceona 1998.
- Gaceta de Madrid*, núm. 362, de 22 de diciembre de 1835, página 1444.
- García Tejero A., *Historia político-administrativa de Mendizábal dedicada al pueblo liberal español*, tom I i II, Tip. de J.A. Ortigosa, Madrid 1858.
- Gille B., *Histoire de la Maison Rothschild*, Genève: Droz, Paris: Minard, 1965.
- Guia del ministerio de la Gobernacion del Reino, para el año de 1836*, Imprenta Real, Madrid 1836 (druk w zbiorach Biblioteca Nacional en Madrid).
- Hechter M., *Internal colonialism: the Celtic fringe in British national development*, Transaction Publishers, New Brunswick–New Jersey 1999.
- Herbut R., *Podziały socjopolityczne i konflikty w Europie*, [w:] A. Antoszewski, R. Herbut, *Systemy polityczne współczesnej Europy*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
- Iwanek J., *Prawnokonstytucyjne położenie regionów autonomicznych w Hiszpanii*, [w:] *Oblicza decentralizmu*, red. J. Iwanek, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1996.
- Iwanek J., *Wspólnota autonomiczna w ustroju polityczno-prawnym Hiszpanii*, [w:] *Państwo i prawo wobec współczesnych wyzwań. Współczesne ustroje państwowe i rozwój demokracji w Polsce*, red. R.M. Czarny, K. Spryszak, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2012.
- Iwanek J., *Współczesne rozumienie autonomii terytorialnej*, [w:] *Społeczeństwo wobec problemów transformacji i integracji*, red. J. Liszka, Studeu, Ustroń 2000.
- Janke P., *Mendizábal y la instauración de la monarquía constitucional en España (1790-1853)*, Siglo Veintiuno de España, Madrid 1974.
- Marichal C., *La revolución liberal y los primeros partidos en España: 1834-1844*, Ediciones Cátedra S.A., Madrid 1980.
- Matés Barco J.M., *El desarrollo económico bajo el franquismo (1960-1975)*, [w:] *Historia contemporánea de España (siglo XX)*, red. J. Paredes, Editorial Ariel S.A., Barceona 1998.
- Mollinas C., *Que hacer con España. Del capitalismo castizo a la refundación de un país*, Imago Mundi, Barcelona 2013.
- Moxó y Ortiz de Villajos S., *La disolución del régimen señorial en España*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Historia Moderna, Madrid 1965.

- Myśliwiec M., *Decentralizacja niesymetryczna. Przykład hiszpańskiego państwa regionalnego u progu XXI wieku*, [w:] *Współczesne państwo. Wybrane problemy*, red. S. Wróbel, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań–Chorzów 2009.
- Myśliwiec M., *Hiszpania*, [w:] *Systemy polityczne wybranych państw basenu Morza Śródziemnego*, red. K. Krysienieł, M. Myśliwiec, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Poznań–Chorzów 2011.
- Myśliwiec M., *Hiszpańska autonomia w progu XXI wieku*, „Athenaeum Polskie Studia Politologiczne” 2011, nr 32.
- Myśliwiec M., *Katalonia na drodze do niepodległości?*, Wyższa Szkoła Ekonomii i Administracji, Bytom 2006.
- Myśliwiec M., *Pozycja partii regionalnych w systemie politycznym współczesnej Hiszpanii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.
- Myśliwiec M., *Wolność wyboru i prawo samostanowienia a interes państwa wielonarodowego*, [w:] *Wolność w epoce poszukiwań*, red. M. Szulakiewicz, Z. Karpus, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007, s. 392-394.
- Myśliwiec M., *Zmierzch „państwa regionalnego” w Europie? Analiza przypadku Królestwa Hiszpanii*, [w:] *Państwo w procesach przemian. Teoria i praktyka*, red. A. Lisowska, A.W. Jabłoński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2009.
- Pérez Galdós B., *Mendizábal*, Simancas, Palencia 2006.
- Skrzypczak T., *Państwo regionalne – problemy autonomii terytorialnej we Włoszech i Hiszpanii*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” nr 221, Kraków 1984.
- Skrzypczak T., *U źródeł autonomii terytorialnej w rozwiązaniach ustrojowych w Hiszpanii*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Nauki Polityczne nr 12, Kraków 1979.
- Sroka A., *Hiszpańska droga do federalizmu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008.
- Tuñón de Lara M., Valdeón Baruque J., Domínguez Ortiz A., *Historia Hiszpanii*, Wydawnictwo Universitas, Kraków 2007, s. 408.
- Wojcieszak Ł., Głuszek-Szafraniec D., *Ewolucja ustroju polityczno-terytorialnego Hiszpanii (1975-2010). Przykład Kraju Basków, Katalonii i Galicji*, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2011.

Wpływ czynników gospodarczych na działanie systemu politycznego współczesnej Hiszpanii

STRESZCZENIE

Zasadniczym celem artykułu jest próba wskazania, w jakim stopniu czynniki gospodarcze wpływały i nadal wpływają na funkcjonowanie hiszpańskiego systemu politycznego. Autorka opracowania wychodzi z założenia, że jednymi z najważniejszych czynników wpływających na działanie systemów politycznych są kwestie gospodarcze. W warunkach demokracji przedstawicielskiej sytuacja ekonomiczna państwa jest bowiem jednym z najistotniejszych czynników warunkujących stabilność i trwałość systemu politycznego. Im lepsza sytuacja gospodarcza państwa, warunkująca zadowolenie obywateli ze sposobu podejmowania i jakości decyzji politycznych, tym większa stabilność funkcjonowania i możliwość przetrwania określonego porządku i jego instytucji. Natomiast w sytuacji kryzysu gospodarczego stabilność i trwałość systemu politycznego jest zwykle poważnie zagrożona.

**The impact of economic factors
on the political system of modern Spain**

ABSTRACT

The main aim of this article is to try to predicate how seriously the economic factors have affected in the past and continue to affect at present the functioning of the Spanish political system. The author of the text starts from the assumption that economic issues are very important for the operation of political system. In reality of representative democracy the economic situation of the state is in fact one of the most important factors determining the stability and durability of the political system. The better is the economic situation of the state, which causes the satisfaction of citizens with the quality of political decisions, the greater is the stability of operation and the ability to survive of the particular order and its institutions. However, in the situation of economic crisis, the stability and durability of the political system is usually in serious danger.